ROZALIA COLCIAR
(Cluj-Napoca)

IDENTITATE ŞI ALTERITATE ÎN DISCURSUL NARATIV ORAL

1. Premise teoretice

Integrarea problematicii enunţării în analiza discursului presupune nu numai luarea în consideraţie a noţiunii de subiect locutor, ci şi punerea în evidenţă a caracterului *eterogen* al unui text. Studiile de teorie a narativităţii aduc în discuţie, prin M. Bahtin (1970, 1978, 1984) conceptul de *dialogism*, subliniind importanţa problematicii *alterităţii*, care se află la baza oricărei expresii verbale. Deci discursul poate fi privit nu doar ca o entitate omogenă, ci şi ca o realitate „alterată", traversată de prezenţa Celuilalt, care îi subminează unitatea de suprafaţă. Tema dialogismului a influenţat teoreticieni ai discursului precum Tzetan Todorov (1981, p. 98), care vorbeşte despre faptul că „le discours rencontre le discurs d'autrui sur tous les chemins qui mènent vers son objet, et il ne peut pas ne pas entrer avec lui en interaction vive et intense". Gérard Genette (1982, p. 7 şi urm.) îşi centrează analiza asupra *transtextualităţii* şi a *hipertextualităţii*, aceasta din urmă punând în relaţie un text B (*hipertext*) cu un text anterior A (*hipotext*). Extinzând studiul asupra altor tipuri de discurs decât cel literar, D. Maingueneau (1991, p. 155) subliniază că practica hipertextuală vizează o *transformare* discursivă, în sensul captării sau subminării discursului originar.

O contribuţie importantă la analiza discursului o are O. Ducrot (1984, p. 171–233) care, prin teoria *enunţării polifonice*, contestă unicitatea subiectului vorbitor, susţinând că „l'énoncé signale dans son énonciation la superposition de plusieurs voix" (*ibidem*, p. 183). Astfel, din perspectiva pluralităţii vocilor, se fac următoarele distincţii[1]: *subiect vorbitor,* care e o fiinţă empirică, un individ situat în

[1] Vezi şi Manu Magda 2006.

BDD-V699 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:18 UTC)

lume şi care pronunţă enunţul; acestuia îi corespunde un *auditor* (receptor al enunţului din lumea reală). În afara acestor indivizi din lumea reală, există *entităţi teoretice* (*voci* în enunţ), respectiv *locutorul*, o fiinţă a discursului responsabilă de sensul enunţului, marcată prin pronumele *eu* şi celelalte mărci ale persoanei I; acestuia îi corespunde *alocutorul* (cel căruia îi este destinat enunţul). *Enunţiatorul* este fiinţa care se exprimă prin enunţare, responsabilă de actele ilocuţionare şi în funcţie de care se organizează punctele de vedere şi atitudinile la nivel semantic. Enunţiatorului îi corespunde *destinatarul*, respectiv cel căruia îi sunt adresate actele ilocuţionare.

Ţinând cont de faptul că *polifonia semantică* se constituie ca un principiu organizator şi integrator în analiza discursului narativ, se poate vorbi despre *o alteritate declarată*, manifestată prin discursul direct, discursul indirect şi discursul indirect liber, şi despre *o alteritate integrată* (Sarfati 2007, p. 54 şi urm.), manifestată prin intermediul ironiei, al negaţiei şi al presupoziţiei.

2. Identitate şi alteritate în textul dialectal

2.1. *Alteritate declarată*

În textele din care transpare vorbirea Celuilalt, eterogenitatea enunţiativă se manifestă sub trei forme: (1) discursul direct, (2) discursul indirect şi (3) discursul indirect liber.

2.1.1. *Discursul direct (DD)*

În studiul nostru, avem în vedere *textele dialectale narative (etnotextele)*, în care, pe lângă un *dialog real* (*dialog-cadru*)[2], între anchetator şi subiect, apar şi *dialoguri evocate*, replici aparţinând unor episoade conversaţionale anterioare, reproduse prin intermediul *vorbirii directe citate*, precum în exemplul:

> (1) «vine ordonanţa şi *spune* către mine / „bade Axente” / zice „poţi pleca acasă / că o spus dom‿notarăş” // eu am plecat acasă // după ce-am ajuns acasă / m-ajunge ordonanţa // „bade Axente / o spus domnu notarăş / să treci în România // că glonţu i-a dumitale” // eu *am zis* „măi Bela! eu vreau să fac învierea acas / ş-apoi cum a fi!”» (Teiuş 1980, p. 143).

[2] Am preluat clasificările pertinente operate de către Margareta Manu Magda (2003, p. 55).

BDD-V699 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:18 UTC)

Dacă se consideră că discursul narativ de mai sus se caracterizează prin înscrierea unui enunţ în interiorul altui enunţ, se poate vorbi despre o primă trăsătură (aparentă) a discursului direct, anume aceea că un locutor principal dă cuvântul altui locutor absent. Dar această primă impresie poate fi contrazisă cu uşurinţă, deoarece înscrierea enunţului Celuilalt (L_1) în vorbirea unui locutor L_2 proiectează enunţul evocat EV_1 într-o nouă situaţie de enunţare (EV_2)[3]. Mai mult decât o simplă evocare a cuvintelor Celuilalt, discursul direct realizează o redublare sau o dedublare a acestora, constituind un fel de spaţiu scenic pentru reprezentarea vorbirii Celuilalt.

Din punct de vedere formal, în discursul cadru, ca modalităţi discursive de redare a vorbirii directe sunt folosite, în secvenţa narativă citată mai sus, verbe declarative prototipice: *spune, zice* (*am zis*), al căror sens indică enunţarea, în timp ce verbul *ajunge* dezvoltă un sens secundar de mişcare orientată, subordonat sensului general de îndeplinire a unui act de enunţare (cf. GALR II 2005, p. 818 şi urm.).

(2) „Cîn am dus-o la spitál, i-an‿spus:
– Dómle dóctor, ĉe-į fac, cu bába, zĭc, vreų s-o internéz în‿spitál. *Uįte-aşá, aşá, aşá.*
Dóctoru a spus:
– Móşule... nu įe de internát în spitál” (TDO, p. 982, 363 [*Întâmplare*]).

Secvenţa narativă de mai sus se constituie ca un „text-variantă” (Manu-Magda 2003, p. 55), o redare aproximativă a dialogului, în spiritul mesajului original. Dincolo de păstrarea indicilor lingvistici ai oralităţii (formulele de adresare *domle, moşule*, verbele declarative

[3] Această situaţie specifică a discursului direct poate fi ilustrată prin schema:

L_1 (EV_1, T_1) (absent)	←	L_2 (EV_2, T_2) (receptor în EV_1, $E_{miţător\ 2}$)	→	L_3 (interlocutor) (receptor în EV_2, complicitate cu L_2)
↓ discurs evocat		↓ mesager sau interpret		

BDD-V699 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:18 UTC)

an‿spus, *zîc*, *a spus*), vorbirea lui L_1 este redată de L_2 în mod selectiv şi rezumativ, prin clişeul verbal *aşa*, *aşa*, *aşa* (care ţine locul povestirii anterioare), fiind omise actele verbale ce nu pun în prim plan intenţia comunicativă a lui L_2. Textul-variantă reflectă deci o „comunicare lingvistică subiectivizată" (*ibidem*).

2.1.2. ***Discursul indirect (DI)***

Dacă discursul direct „dă cuvântul Celuilalt", discursul indirect „traduce" cuvintele Celuilalt, oferind o transpunere, o reformulare semantică globală, locutorul putând să moduleze volumul informaţiei raportate. Deoarece cuvintele personajului din acest tip de discurs sunt rezumate, relatate, şi nu citate, s-a vorbit chiar despre caracterul „indécidable" (Maingueneau 1991, p. 34) al discursului indirect.

> (3) „şi m-am dus io mai degrabă la post decât cum o mărs tata // acolo era... oamini tăt di la noi [...] şi m-o - n t r e b a t *că cine sînt* // cînd l e s p u i **că** *cine sînt io* / ei trîntesc registrele pe masă şi z i c [...] *că... ei mă caută pe mine* / şi *io mă duc singur în mîna lor*." (Teiuş 1980, p. 142).

Discursurile redate din vorbirea indirectă sunt dependente sintactic şi semantic de verbele de declaraţie (*o-ntrebat*, *spui*, *zic*), fiind introduse prin conectorul conjuncţional *că*, în secvenţe prin care se realizează acte reprezentative şi declarative. A se vedea şi schema următoare:

L_1 (*io* = eu-narator) → L_2 → L_2' (*ei* o-ntrebat, zic) / L_2'' (eu-personaj) → L_3 (= interlocutor, auditor)

2.1.3. ***Discursul indirect liber (DIL)***

Discursul indirect liber este o formă intermediară între discursul direct şi discursul indirect[4]. Marcând o diferenţă suplimentară a gradului de eterogenitate în privinţa vorbirii Celuilalt, discursul indirect liber se caracterizează prin faptul că instanţele discursive nu pot fi clar delimitate.

[4] GALR II 2005, p. 825: discursul indirect liber este numit, alături de discursul direct legat, stil „mixt" sau „derivat".

BDD-V699 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:18 UTC)

Din punct de vedere formal, DIL împrumută anumite trăsături de la DI (adaptarea mărcilor enunţiative, absenţa ghilimelelor), dar şi de la DD (absenţa conectorilor):

> (4) „mă duc/ când ajung acolo în paşte/ nici o oaie// *mă*// *s-or fi mutat mai în sus*// era un părău/ cot pe-acolea/ ascult/ nimic// *doamne fereşte! ce-o fi asta?* [...]// dau de urma focului// urma focului/ caldă// *Dumnezeule Doamne*/ *s-or fi pornit oile*/ *şi-ăştia s-o dus să le coate*// [...] când mă duc s-ajung în capu satuli/ auz că se scutură oaia cu clopotu// am cunoscut clopotu/ *iacă oile-s aicea*// le-o fost băgat bietu om într-o curte" (Teiuş 1980, p. 146–147).

În fragmentul citat mai sus, se constată întrepătrunderea DI cu DIL. Secvenţele de DIL conţin, în mod similar cu cele din vorbirea directă, elemente de oralitate precum apelativul *mă!* – interjecţia *iacă!*, mărci ale orientării spre interlocutor; invocaţiile *Doamne fereşte!*, *Dumnezeule mare!* – elemente ce redau starea afectivă a L, exprimând adeziunea acestuia faţă de cele spuse şi întărind sensul comunicării. De asemenea, secvenţele inserate în DIL conţin deictice (pron. *asta*, *ăştia*, adv. *aicea*), conform tendinţei de actualizare a enunţării, specifice vorbirii directe.

> (4') „dúpă ásta/ d ó m ^{n} e/ an‿l$^{u̯}$ŏ pórcu acólo/ *ĉe să te faĉ*/ an‿găsít o cărúţă p-acólo pîm‿p^{h}i̯áţă/ *púne-l* [...]/ ş-am‿vęní cu puórcu acásă [...]/ dắpă‿ái̯a *ĉe să te faş‿tu*/ an‿rămás cu cása aşá [...]/ m-am‿duz la fi$^{i̯}$én$^{i̯}$/ [...] *ĉe să mă $^{u̯}$uc i̯o m ă*/ *găs$^{i̯}$ésc i̯o vun munĉitór* [...]/ *găs$^{i̯}$ésc $^{i̯}$o*/ *nu să pu̯áte*// an‿găsí-dóm^{n}e únu" (TDM II, p. 63).

În secvenţa narativă citată, DIL este caracterizat prin utilizarea pronumelui personal de persoana a II-a singular cu sensul de persoana I (*ĉe să te faĉ?*, *ĉe să te faş tu? púne-l*), prin raportare la locutor, revenindu-se apoi la pers. I (*io*), statutul locutorilor/enunţiatorilor fiind foarte greu de delimitat.

2.2. Alteritate integrată

2.2.1. *Presupoziţiile*

Fiind o parte constitutivă a universului comun de discurs, presupoziţiile reprezintă „precondiţii" ale enunţării cu succes a unei propoziţii (GALR II 2005, p. 814) sau „deducţii pragmatice" (Ionescu-

BDD-V699 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:18 UTC)

Ruxăndoiu 1991, p. 18) realizate prin intermediul unor declanşatori de presupoziţii de natură morfologică, lexicală sau sintactică.

Conform teoriei polifonice a sensului (Ducrot 1984, p. 231), pentru realizarea unui act de presupoziţie, a cărui funcţie este de a fixa cadrul ulterior al discursului, acelaşi enunţ vizează doi enunţiatori diferiţi. În exemplul:

> (5) „máma mẹa îícă *maį avẹá un copíl nemórt*, ála irẹá-n lẹágân, al maį mig de tot" (TDO, p. 969, 305 – [*Întâmplări din sat*]),

există un E_1 (o voce colectivă, opinia comună ce include şi L enunţului), care exprimă un conţinut *presupus*, declanşat de adjectivul *nemort*: *Până acum, copilul era mort*, şi un E_2 (= L), distanţat de E_1, al cărui enunţ conţine o *aserţiune: Acum, copilul era viu*.

Astfel, structura presupoziţională a limbajului vizează şi anumiţi factori ai contextului comunicativ, respectiv relaţia dintre discurs şi „fundalul doxic" («l'arrière-plan doxique») al textului (Sarfati 2007, p. 59).

2.2.2. ***Negaţia polemică***

Tot ca un fenomen de alteritate integrată este considerată şi *negaţia polemică*, aceasta urmărind producerea unui „efect atenuator" (Moeschler Reboul 1999, p. 308), fără a contrazice presupoziţiile:

> (6) „Dómle, la noi înáinte, pă tímpuri, [...] *ųámeni* cáre įerẹáų [...] *săráci*, [...] *nu aveá posivitáte* (= posibilitate – nota n.) a fâce cărămídă saų a cumpărá cărămídă saų a cumpărá ţíglă" (TDO, p. 985, 375–376 – [*Casa*]).

Conform teoriei polifonice, se presupune că locutorul (L) pune în scenă doi enunţiatori diferiţi:

a. E_2, cu care L se identifică şi care afirmă: „Oamenii săraci nu aveau posibilitate...", opus lui:

b. E_1, de care E_2 se distanţează, care ar fi putut să afirme: „Oamenii săraci aveau posibilitate..."

3. Concluzii

Teoria polifonică a enunţării, datorată lui Ducrot, are meritul de a pune în lumină, din perspectiva pluralităţii vocilor, un principiu orga-

BDD-V699 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:18 UTC)

nizator şi integrator pentru semantica discursului. Deşi aplicată discursului narativ literar în primul rând, această teorie este valabilă, considerăm noi, şi pentru discursul narativ oral, specific textelor dialectale. Din acest punct de vedere, exprimând o eterogenitate a compoziţiei, formele de înlănţuire a discursurilor altora marchează tipuri diferite de „alterare" a discursului în ansamblu.

SURSE

TDM II = *Texte dialectale Muntenia*, II, publicate sub redacţia lui Boris Cazacu, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1975.

TDO = *Texte dialectale Oltenia*, publicate sub redacţia lui Boris Cazacu, de Cornelia Cohuţ, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Şuteu şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1967.

Teiuş 1980 = Sabina Teiuş, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980.

BIBLIOGRAFIE

Bahtine 1970 = M. Bakhtine, *La poétique de Dostoïevski*, Paris, Le Seuil, 1970.

Bahtine 1978 = M. Bakhtine, *Esthétique et théorie du roman*, Paris, Gallimard, 1978.

Bahtine 1984 = M. Bakhtine, *Esthétique de la création verbale*, Paris, Gallimard, 1984.

Ducrot 1984 = Oswad Ducrot, *Le Dire et le Dit*, Paris, Éd. de Minuit, 1984.

GALR II 2005 = *Gramatica limbii române*, II. *Enunţul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

Genette 1982 = Gérard Genette, *Palimpsestes*, Paris, Le Seuil, 1982.

Ionescu-Ruxăndoiu 1991 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Naraţiune şi dialog în proza românească*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1991.

Maingueneau 1991 = Dominique Maingueneau, *L'Analyse du discours*. *Introduction aux lectures de l'archive*, Paris, Hachette, 1991.

Manu Magda 2003 = Margareta Manu Magda, *Elemente de pragmalingvistică a românei vorbite regional*, Bucureşti, Editura Dual Tech, 2003.

Manu Magda 2006 = Margareta Manu Magda, *Aspecte ale polifoniei în texte dialectale*, în *Lucrările celui de-al XII-lea Simpozion Naţional de Dialectologie Baia-Mare, 5–7 mai 2006*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2006, p. 159–170.

Moeschler Reboul 1999 = Jacques Moeschler, Anne Reboul, *Dicţionar enciclopedic de pragmatică*, Cluj, Editura Echinox, 1999.

BDD-V699 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:18 UTC)

Sarfati 2007 = Georges-Élia Sarfati, *Éléments d'analyse du discours*, Paris, Armand Colin, 2007.
Todorov 1981 = Tzvetan Todorov, *Mikhaïl Bakhtine, le principe dialogique*, Paris, Le Seuil, 1981.

IDENTITÉ ET ALTÉRITÉ DANS LE DISCOURS NARRATIF ORAL (*Résumé*)

L'article s'occupe du problème de *l'altérité* dans le discours narratif oral par rapport à la polyphonie sémantique vue comme un principe organisateur et intégrateur pour la sémantique et pour l'analyse du discours narratif.

On peut donc parler d'une *altérité déclarée*, rencontrée dans les textes narratifs dialectaux d'où on peut saisir le parler de l'Autrui et dans lesquels l'hétérogénéité énonciative se manifeste sous trois formes: *le discours direct* (un redoublement des paroles de l'Autrui), *le discours indirect* (une nouvelle expression sémantique globale des paroles de l'Autrui) et *le discours indirect libre* (étant une forme intermédiaire entre le discours direct et indirect, les instances discursives ne peuvent pas être délimitées clairement).

Formes de *l'altérité intégrée*, *les présuppositions* apparaîssent comme des préconditions de l'énonciation et *la négation polémique* vise l'atténuation de l'effet de l'énonciation.

De la perspective de la pluralité des voix dans le discours, la polyphonie de l'énonciation, manifestée par l'enchaînement des discours des autres et «l'altération» du discours, reste un principe organisateur et intégrateur pour la sémantique du discours.

CUVINTE-CHEIE: *identitate, alteritate, polifonie, discurs direct, discurs indirect, enunţare*.
KEYWORDS: *identity, alterity, poliphony, direct discourse, indirect discourse, ennounciation*.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
400165 Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

BDD-V699 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:18 UTC)